

شهرستان مهریز در جنوب استان یزد و در ۳۰ کیلومتری شهر یزد و در کنار جاده استراتژیک تهران - بندر عباس (یزد - کرمان) قرار دارد. این شهرستان از سمت شمال به بخش مرکزی شهرستان یزد، از سمت شرق به بخش مرکزی شهرستان بافق و بخش مرکزی شهرستان شهربابک از استان کرمان، از سمت جنوب به شهرستان خاتم و سیرجان و از سمت غرب به بخش نیر و شهرستانهای ابرکوه و تفت محدود می باشد. ادامه ارتفاعات شیرکوه در بخش غربی این شهرستان موجب تشکیل سفره های غنی آب زیرزمینی و تعدیل هوای آن نسبت به دیگر نقاط استان یزد شده است. این شهرستان دارای یک بخش مرکزی و پنج دهستان به اسامی: ارنان، بهادران، تنگ چنار، میانکوه و خورمیز و ۴۶۸ آبادی است. ۴۳ روستای بخش مرکزی دارای شورای اسلامی و دهیاری مصوب می باشند. تاریخ بنای مهریز و اطراف آن مربوط به پیش از اسلام است. بنای مهریز را به مهرنگار دختر انوشیروان نسبت داده اند. آب و هوای شهرستان معتدل و بیابانی است و این منطقه با شرایط خاص جغرافیایی موقعیت طبیعی (دارا بودن سراب ها، قله های برف گیر و آب و هوای معتدل کوهستانی) در حاشیه کویر، از مهریز گذشته برای کاروان های تجاری وافواج نظامی (یزد - فارس و یزد - شرق ایران) شاهراهی حیاتی ساخته است و هم اکنون نیز با قابلیت های تفریحی - گردشگری از جمله چشمه پرآب و زیبای غربال بیز، منطقه تفریحی کوه ریگ و آثار باشکوه تاریخی خشتی و غیره... همواره پذیرای خیل کثیری از گردشگران داخلی و خارجی می باشد. این منطقه با قنوات و کاریزهایی که به دیگر مناطق یزد جاری می ساخته و می سازد و همانند قلبی است که آب، این مایه زندگانی را به دیگر اعضا و جوارح یزد گذشته و حال ارزانی می دارد. شهرستان مهریز با داشتن آب و هوای مناسب شرایط بسیار خوبی را برای کشت انواع محصولات باغی و زراعی از قبیل: پسته، گردو، بادام، انجیر، آلو، زردآلو، گندم و جو فراهم آورده است ضمن اینکه این شهرستان یکی از مهمترین مراکز کشت پسته بایستترین میزان در استان تلقی میشود. مرکز شهرستان مهریز «شهر مهریز» می باشد. این شهرستان تا قبل از سال ۱۳۵۸ یکی از بخش های شهرستان یزد بوده که در این سال از سوی وزرات کشور به شهرستان تبدیل شده است. وسعت این شهرستان ۱۴۶۸۴ کیلومتر مربع است.

به دلیل حاصلخیزی اراضی این شهرستان، بیشتر مردم این منطقه به کار کشاورزی اشتغال دارند. یکی از چشمه های پر آبی که بخش عمده آب کشاورزی منطقه مهریز و یزد را تأمین می کند، چشمه زیبا و تماشایی «غربال بیز» در نزدیکی روستای «مدوار» است. مردم این منطقه در کنار کشاورزی و دامداری به صنایع دستی نیز اشتغال دارند. از مهم ترین صنایع دستی این شهرستان می توان از قالی بافی نام برد. نقشه های یاصیل فرش مهریز با طرح های یزد و کرمان بافته و به بازار عرضه می شود. از دیگر صنایع دستی این شهرستان می توان آهنگری، سریشم، گیوه بافی، سبب بافی و چاقوسازی را نام برد. وجود بناهای تاریخی که سیر تحول و دوره های معماری را در این شهر معرفی می کند همه و همه دال بر غنای فرهنگی و پیشینه آباد تاریخی این منطقه است (بناهای باستانی محوطه غربال بیز اشکانی، قلعه خورمیز ساسانی، قلعه و کاروانسراهای دوره های مختلف معماری اسلامی). وجود بناهای باشکوه اقتصادی (کاروانسراها، باغ ها و...) سیاسی، نظامی (عمارات اربابی، قلاع روستایی عظیم و...) مذهبی (مساجد، قدمگاه ها، حسینیه ها و...) تدافعی - دیده بانی (برج های دیده بانی) و سازه

های عظیم خشتی - آجری زیادی که در سطح این شهرستان پراکنده اند، خودگواهی است بر عمران و آبادانی این منطقه در گذشته. متون تاریخی و نسخ خطی، بنای شهر مهریز را به «مهرنگار» دختر انوشیروان ساسانی نسبت می دهند. اما آنچه مهم است با توجه به نقش نگاره هایی که بر سنگهای کوه ارنانمنقش شده است این شهر قدمتی بیش از ده هزار سال دارد و پدیدار شدن آثار کهن، با معماری عالی توسط کاوشگران بیانگر این ادعاست.

طبیعت شهر مهریز

چنانچه در مرکز مهریز بالای یک بلندی قرار بگیریم و یا با استفاده از عکس هوایی شهر به بررسی کلی ویژگی های منطقه بپردازیم ، مشاهده می کنیم این شهر در مرکز دایره ای قرار دارد که محیط آن را ارتفاعات بلند و کوتاهی تشکیل می دهند.

مهمترین آنها ارتفاعات غربی و جنوب غربی شامل امتداد رشته کوه شیرکوه، کوه لاخته، کوه مدوار و ارتفاعات کوچکتر در دامنه آنها می باشد که معمولاً سرچشمه اغلب جویبارهای فصلی این شهرستان می باشد.

این بلندی ها همگی بیش از ۳۰۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارند و شهر مهریز بر روی رسوبات ناشی از فرسایش آبی این کوهها قرار گرفته است. در شرق آن ارتفاعات پست تری با ارتفاع حدود ۲۰۰۰ متر از سطح دریا دیده می شود. در شمال این منطقه ، کوه سیاه با ارتفاع ۲۸۲۴ متر از سطح دریا و نیز زمینهای پست و سپس تپه های شنی به چشم می خورد و در جنوب تپه های سیاه روستاهای خورمیز و مخلصون قرار دارد.

آب و هوا

آب و هوای مهریز در بخش کوهستانی از نوع آب و هوای نیمه خشک است که نسبت به یزد از اعتدال بیشتری برخوردار بوده اما در محل دشت خشک و بیابانی است.

شهرستان مهریز از دو منطقه خشک و نیمه خشک تشکیل شده است: مناطقی از قبیل دشت بهادران در شمال شرقی و مناطق جنوبی این شهرستان در زمره مناطق خشک و دامنه های شیرکوه در شمال غربی مهریز و برخی از دامنه های غربی ، منطقه نیمه خشک آن را به وجود می آورند.

با عنایت به مطالب فوق می توان نتیجه گرفت در گستره این شهرستان هرچه از شمال به جنوب و از غرب به شرق پیش برویم از میزان بارندگی کاسته شده و بر خشکی محیط افزوده می گردد.

به طور کلی به استثناء قسمت بسیار محدودی از مناطق کوهستانی، بقیه در حیطه قلمرو مناطق خشک قرار دارد.

سیری در تاریخ شهرستان

بطور کلی می توان سابقه تاریخی شهرستان مهریز را بشرح ذیل تبیین نمود:

سنگ نوشته های ارنان:

قدیمی ترین آثار تمدن منطقه در کوه های اطراف روستای سرو و ارنان است. از آثار بدست آمده در این منطقه از جمله تخته سنگ حجاری شده برمی آید که قدمت آن به بیش از ده هزار سال قبل از میلاد می رسد.

تمدن در غربالبیز

منطقه غربالبیز و کشف بقای تمدن و فرهنگ کهنسال ایران در این منطقه نشان می دهد از هزاره دوم قبل از میلاد، غربالبیز سکونت گاه اقوام مختلف بوده است. همچنین آثار مربوط به عصر مس در غربالبیز که شامل مجسمه انسان، حیوانات مختلف و انواع سرنیزه در اندازه های گوناگون بوده است، حاکی از سابقه طولانی این منطقه است.

آثار و بناهای تاریخی شهرستان مهریز

بدون تردید ابنیه تاریخی و آثار باستانی شهر مهریز از جمله مظاهر ذوق و هنر ایرانی بشمار می رود. وجود این آثار علاوه بر این که نمونه ای بارز از استعداد و کوشش مردم مهریز را بدست می دهد قدمت این سرزمین را نیز به خوبی نمایان می سازد.

در شکل گیری و تکوین فرهنگ بومی منطقه همانند سایر مناطق کویری کشور، طبیعت و مبارزه انسان های واحد نشین آن را باید از عوامل اساسی و تعیین کننده به شمار آورد. بافت معماری و ویژگی های شهر مهریز که یکی از روشن ترین جلوه های فرهنگ و شناسنامه گویای زندگی کویری است، بشدت متأثر از اقلیم ناسازگار و مصداق عینی مقاومت در مقابل کویر و حفظ حیات در این شرایط آب و هوایی است.

وجود ده ها اثر تاریخی از جمله مساجد، رباط ها، قلعه ها، آب انبارها، بازارچه ها، کاروانسراها، قنات ها، بادگیرها و سردابه ها، کوچه های پیچ در پیچ و دیوارهای بلند همگی نشان از پیش روی فرهنگ و تمدن در گستره طبیعت قهار این شهر است.

مساجد

خصوصیات کلی مساجد مهریز:

- ۱- اغلب مساجد تاریخی مهریز چه مساجد جامع و چه غیر آنها، متعلق به دوره صفویه یا ما قبل آن می باشد.
- ۲- در شهرستان مهریز مجموعه مسجد، آب انبار، حمام و حسینیه در کنار هم ساخته می شده که این خصوصیت، مساجد مهریز را از جاهای دیگر متمایز می سازد.
- ۳- گذشته از ساختار قدیمی و معماری سنتی که در مساجد مهریز مشاهده می شود دلایل و شواهد فراوانی دال بر قدمت آن هاست از جمله:
 - الف) وجود کتیبه های سنگی، چوبی و گچی که معمولاً یا بر در سر ورودی مساجد و یا در محراب و یا بر درهای قدیمی آن منصوب و مرقوم شده است (مثل مسجد باغ بهار و مسجد منگاباد)
 - ب) وجود زیلوه های قدیمی که حتی قدمت بعضی از آن ها به چهارصد سال می رسد.
 - ج) بادگیرهای بسیار نازک که در بعضی از مساجد هنوز پابرجاست (مثل مسجد سرحوض)
- ۴- مساجد تاریخی مهریز دارای دو قسمت تابستان خانه و زمستان خانه و یا به عبارتی سردخانه و گرم خانه می باشند. در فصل های گرم از تابستانخانه استفاده می شده و در فصول سرد از زمستانخانه استفاده می کردند.

۵- در اغلب مساجد تاریخی این شهر سیستم نورگیری آن ها بوسیله سنگ های بسیار زیبا و شفاف مرمر صورت می گیرد، بدین صورت که این سنگ ها را در وسط سقف های دوری (قوسی) نصب می کردند و نور کافی را به مساجد می رساندند.

رباط ها و کاروانسراها

از جمله یادگارهای پرارزش ایران کاروانسراها است که روزگار کهن به دلایل گوناگون و ارتباطی چون جریان اقتصادی، نظامی، جغرافیایی و مذهبی بنیاد گردیده است و در ادوار مختلف به تدریج توسعه و گسترش یافته است. عصر طلایی و شکوفایی احداث کاروانسراهای زیبا از زمان سلسله صفویه آغاز می شود. از انواع کاروانسراها از نقطه نظر معماری می توان به کاروانسراهای «مدور» و کاروانسراهای «چهار ایوانی» اشاره نمود. تعداد کمی از کاروانسراهای ایران با نقشه مدور بنیاد گردیده است. این نوع کاروانسراها بسیار جالب توجه و از نظر معماری حایز اهمیت فراوان است.

معرفی تعدادی از این ابنیه تاریخی و فرهنگی در شهرستان مهریز

رباط زین الدین:

رباط زین الدین در ۶۰ کیلومتری جاده یزد- کرمان، حدود ۵۰۰ متر خارج از جاده قرار گرفته است. فاصله آن تا شهر مهریز حدود ۳۰ کیلومتر است. تاریخ احداث بنا به دوره صفویه (۱۰۰۷ تا ۱۰۳۰ هجری قمری) برمی گردد.

رباط کرمانشاه:

رباط کرمانشاه که کرمانشاهان هم گفته می شود، آبادی کوچکی بر سر راه یزد به کرمان به فاصله شش فرسخ از رباط زین الدین است که از قدیم الایام حدفاصل میان خاک این دو شهر بوده است.

رباط نو سر یزد:

رباط نو سر یزد در انتهای آبادی سر یزد در پایان راه (خیابان) اصلی عبوری در میان آبادی و در مجاورت آب انبار و مسجد جامع سر یزد و به فاصله کمی از رباط قدیمی و خشتی موجود قرار گرفته است.

رباط شمس:

این رباط در جاده یزد - کرمان واقع شده است. این رباط در عصر صفویه بنا شده و دارای ساختمانی آجری و نقشه ای مربع شکل است و پنج برج دیده بانی دارد. ورودی ساختمان در ضلع غربی قرار دارد و به هشتی منتقل می شود.

کاروانسرای شاه عباسی:

این کاروانسرا در فاصله ۳۵ کیلومتری جاده یزد - کرمان در روستای علی آباد و در حاشیه شهر مهریز قرار دارد. پلان این کاروانسرا از نوع پلان چهار ایوانی است که از آجر ساخته شده و بانی آن «شاهزاده معارف دوست محمد ولی میرزا» پسر فتحعلی شاه بوده است. بنای آن از سمت جاده دارای چهارده صغه و بلندی دیوار آن پنج متر است و چهار برج در چهار گوشه دارد.

قلعه ها

انسان در روزگار گذشته همواره در معرض خطرات پیرامون خویش قرار داشته و برای تأمین امنیت و بقای خود به اشکال مختلف به مقابله با آن می پرداخت. یکی از ساده ترین شیوه ها این بود که دیواری گرد محل سکونت خویش بنا کند و زیستگاه خود را در آن ایمن سازد. بنابراین نوعی بنای محصور متناسب با وضعیت و شرایط طبیعی و جغرافیایی محل سکونت خود پدید آورد که قلعه « جلگه ای یا دشتی » نامیده می شود. قلعه های جلگه ای گونه ای از معماری سنتی این سرزمین بودند که هسته اصلی شهرهای امروزی را پدید آوردند و راه را برای شهرهای امروزی هموار ساختند.

قلعه مهرپادین (دوره افشاریه) :

قلعه مهرپادین یکی از آثار باستانی شهرستان مهریز می باشد که مابین جاده یزد - کرمان و خیابان انقلاب در قسمت ورودی زمین های کشاورزی آن منطقه قرار گرفته است.

قلعه خورمیز:

قلعه خورمیز دارای طول و عرض 32×63 متر و ۶ برج می باشد. چهار برج چهار گوشه و ۲ برج در قرینه یکدیگر در جهت طول قلعه ساخته شده اند.

قلعه سریزد:

قلعه سریزد یکی از زیباترین و سالمترین قلعه های جلگه ای این سرزمین است که در نوع خود بی نظیر است. این قلعه از خارج شامل دیواری به ارتفاع ۲ متر گرداگرد است که قبلاً دارای ارتفاع بیشتری بوده است. خندق به عمق ۲ متر و عرض ۵ تا ۶ متر در اطراف قلعه، حصار و باروی قلعه که ارتفاعی حدود ۶ تا ۷ متر دارد و گرداگرد قلعه را فرا گرفته و دارای ۹ برج دیده بانی مدور به ارتفاع ۸ تا ۹ متر در گوشه ها و میانه اضلاع می باشد.

قلعه هرفته (متعلق به دوره زندیه):

« قلعه هرفته » خارج از روستای هرفته و حدود ۲۰۰ متر با روستا فاصله دارد و در کنار قبرستان کنونی می باشد. قابل ذکر است در گذشته نه چندان دور، هنگامی که مردم هرفته قصد بیرون آمدن از قلعه را کرده و تمایل پیدا کردند که در خانه های جدا از یکدیگر زندگی کنند خانه های مسکونی نزدیک قلعه و آبادی های آن که تقریباً در اطراف بود در اثر مهاجرت سکنه و به مرور زمان تخریب شد و جز تلی از خاک چیزی از آن ها بر جای نماند.

مهریز و دوران دفاع مقدس

روز ۳۱ شهریور ماه ۱۳۵۹ دولت مزدور بعث عراق حمله به ایران را آغاز کرد و نیروی هوایی عراق ۱۱ فرودگاه ایران را بمباران کرد و نیروی زمینی عراق با ۱۴ لشکر مجهز در طول بیش از ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک شروع به پیشروی به درون خاک ایران نمود. این جنگ اگرچه خسارت هایی برای ملت انقلابی ایران به بار آورد اما یکی از نعمت های الهی بود که شامل حال این ملت گردید و چنان انسجام و حرکتی در مردم بوجود آورد که غیر از جنگ هیچ چیز نمی توانست چنان سریع مردم را به وحدت و انسجام وادار نماید. مردم مهریز نیز در کمک به این جنگ سرنوشت ساز پیشقدم بودند و طی دوران هشت سال دفاع مقدس بیش از ۳۱۳ شهید سعید و صدها آزاده سرافراز و جانباز سربلند تقدیم اسلام و انقلاب نمودند.

بدون تردید در هر جامعه ای کسانی که هستی و جان خود را (بعنوان بالاترین گوهر انسانی) جهت حفظ و حراست از دین و کیان و مرز و بوم و میهن خود صرف نموده اند همواره از مفاخر آن جامعه بشمار آمده و از شأن و جایگاه والایی برخوردارند.

در میهن اسلامی ما نیز « شهدا و ایثارگران ، جانبازان و آزادگان عزیز » از برجسته ترین مفاخر همیشگی کشور عزیز ما بشمار می آیند در پهنه سترگ آسمان مهریز نیز جمال معنوی شهدا به مانند ستاره هایی فروزان همواره تابناک و درخشان است.

یاد و خاطره تمامی این کبوتران حریم انقلاب و شهدای نه از دست رفته ، بلکه بدست آمده این نظام و نیز جانفشانی همه ایثارگران ، جانبازان و آزادگان سرافراز را گرامی داشته و بر خاک حریمشان بوسه می زنیم.

گرد آورنده: سید عارف مشکات

منبع:

سایت فرمانداری شهرستان مهریز mehriz.gov.ir